

**“Сонгох сонгогдох эрхийн хэрэгжилтийн
төлөв байдал” сэдэвт судалгааны дан тоололтын
тайлангийн эхний хувилбар**

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Улаанбаатар хот
2004 он

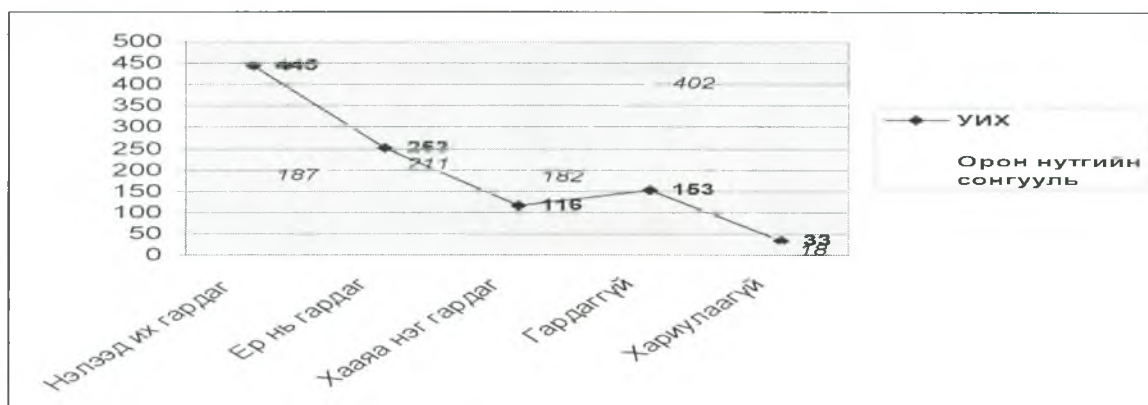
А. Сонгуулийн сурталчилгааны явцад түгээмэл тохиолддог сонгох сонгогдох эрхийн зөрчлийн тухай

Иргэний нийгэм бие даасан үзэл бодол бүхий бүлэглэлүүдэд хуваагдан, үзэл бодол, хүсэл сонирхлоо хамгаалах боломжтой, нэг үгээр хэлэхэд үнэн зөв мэдээлэлтэй байх тусам нийгэм эрүүл сэтгэж төр засгаа хянах чадвартай болдог нь зүй ёсны хэрэг.

Гэвч мэдээллийн тэнцвэргүй байдал, өөрийн давуу тал, албан тушаалаа ашиглан иргэдэд нэг талын мэдээллийг өгөх, нэр дэвшсэн өрсөлдөгчөө гүтгэн доромжлох явдал сонгуулийн сурталчилгааны үед хааяагүй гарсаар байна.

Сонгуулийн сурталчилгааны үед нэг нэгнээ гүтгэн доромжлох

Сонгуулийн сурталчилгааны үед өрсөлдөгчид нэг нэгнээ гүтгэн доромжилдог талаар иргэдийн өгүүлсэн зүйлсийг график хэлбэрээр дараах байдлаар харуулж болно.

Графикаас харахад нэг нэгнээ гүтгэн доромжилдог, өөрөөр хэлбэл нэр дэвшигчдийн сонгогдох эрхийн зөрчлүүд УИХ-ын сонгуулийн үед ихээхэн гардаг (44.5%) байна. Харин орон нутгийн сонгуулийн хувьд энэ байдал нэлээд бага хувьтай (18.7%) байгааг харж болно. Нийгэмд нэг нэгнээ гүтгэх, доромжлох улс төрийн уур амьсгал бий болсноор сонгогчдыг улс төрийн сонголт хийхэд нь саад болох, улмаар сонгуулийн оролцоог багасгах нэгэн хүчин зүйл болох магадлалтай. Тухайлбал улс төрийн сонгуулийн уур амьсгал тэмцэлдсэн, харилцан бие биенээ гүтгэн доромжилсон, нэг үгээр хэлэхэд хүйтэн харилцаа ноёлохын хэрээр иргэдийн дунд улс төрд үл итгэх хандлага давамгайлж, сонгуулийн оролцоо багасах үзэгдэл бий болсон.

Тухайлбал, өнгөрсөн орон нутгийн сонгуулиудын иргэдийн улс төрийн оролцооны дүнгээс харахад 1996 онд 72.1 хувьтай байснаа, 2000 онд 65.9 хувьтай болж 6 хувиар буурсан бол, 2004 оны байдлаар 4.4% буурч 61.51 хувьтай оролцсон дүн гарчээ.

1789
МОНГОЛЫН
СОНГУУЛИЙН
САН

Хүснэгт 1. Сонгуулийн үеэр нэр дэвшигчид нэг нэгнээ гүтгэн доромжлох байдал./тоо ба хувиар/

	УИХ		Орон нутгийн сонгууль	
	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь
Нэлээд их гардаг	445	44.5%	187	18.7%
Ер нь гардаг	253	25.0%	211	21.1%
Хааяа нэг гардаг	116	11.6%	182	18.2%
Гардаггүй	153	15.3%	402	40.2%
Хариулаагүй	33	3.3%	18	1.8%

Сонгогчдын саналыг авахын тулд худал ойлголт амлалт өгөх.

Өнөөдөр ард иргэдийн хувьд үнэн мэдээлэл олж авах, түүн дээрээ тулгуурлан улс төрийн сонгуульд нэр дэвшигчдэд үнэлгээ өгч, өөрийн үзэл бодлын үүднээс сонголт хийх эрх нь ямар түвшинд байгааг дараах асуултад хэрхэн хариулсан байдлаас олж үзэж болно. Иргэдийн санал бодлоор сонгогчдын саналыг худалдан авахын тулд худал ойлголт амлалт өгөх нь УИХ-ын сонгуулийн үеэр нэлээд их гардаг (34.3%) гэж иргэдийн нэлээдгүй хувь нь дүгнэжээ. Харин орон нутгийн сонгуулийн хувьд иргэдийн саналыг худалдан авахын тулд худал ойлголт амлалт өгөх явдал УИХ-ын сонгуультай харьцуулахад харьцангуй бага гардаг боловч тодорхой хэмжээгээр (18.9%) байсаар байгааг судалгааны дүн баталж байна.

Хүснэгт 2. Сонгогчдын саналыг авахын тулд худал ойлголт амлалт өгөх /УИХ ба орон нутгийн сонгуулийн жишээн дээр/

	УИХ		Орон нутгийн сонгууль	
	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь
Нэлээд их гардаг	343	34.3%	189	18.9%
Ер нь гардаг	291	29.1%	229	22.9%
Хааяа нэг гардаг	148	14.8%	165	16.5%
Гардаггүй	209	20.9%	390	39.0%
Хариулаагүй	9	0.9%	27	2.7%

Б. Сонгуульд нэр дэвшигчдийг тодруулахад иргэдийн оролцоо

Өмнөх сэдэвт сонгох ба сонгогдох эрхийн зарим зөрчлийг авч үзсэн. Энд бид төрийг удирдах ардчилсан зарчим хэрхэн хэрэгжиж байгаа талаар товчхон авч үзье.

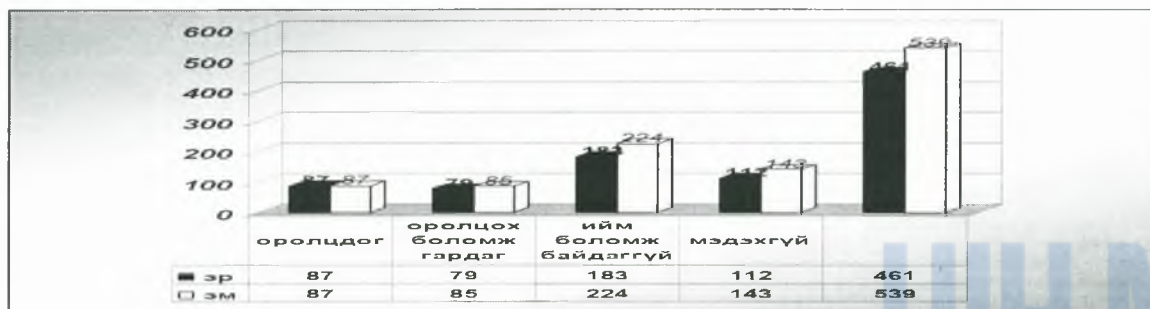
Иргэний нийгэмд төрийг ардчилсан сонгуулийн үндсэн дээр удирдах болсон нь нийгэм улс төрийн салбарт гарсан юугаар ч нөхөж болшгүй дэвшил боловч, сонгуульд өрсөлдөх нэр дэвшигчдийг тодруулахад иргэд гар бие оролцох эрх мэдэлгүй, улс төрийн намуудаас иргэдэд санал болгон, түүнийг нь иргэд байх ёстой мэтээр хүлээн авч сонгодог уламжлалт тогтолцоо хадгалагдсаар байна.

УИХ-ын болоод орон нутгийн ИТХ-ын сонгуульд өрсөлдөх нэр дэвшигчийг тодруулахад гар бие оролцдог эсэх талаар иргэдийн саналыг сонсоход ихэнх нь буюу 40.7 хувь нь ийм боломж байдаггүй гэж хариулсан бол, 1/4 нь мэдэхгүй, харин цөөн тооны иргэд л оролцдог гэжээ.

Хүснэгт.8

Оролцдог	174	17.4%
Оролцох боломж гардаг ч өөрөө хүсдэггүй	164	16.4%
Ийм боломж байдаггүй	407	40.7%
Мэдэхгүй	255	25.5%
Нийт	1000	100%

Сонгуульд нэр дэвшигчдийг тодруулах боломж олддоггүй буюу энэ талаар мэдэхгүй гэж хариулсан иргэдийн дийлэнх хэсгийг 18-35 хүртлэх насны залуус эзэлж байна. Хүйсийн хувьд энэ тал дээр онцын ялгаа харагдахгүй байгааг судалгааны дүн харуулж байна.

Графикаас нэр дэвшигчийг тодруулах иргэдийн улс төрийн оролцоо хүйсийн хувьд адил байгаа бол, тэр бүр боломж байдаггүй гэж хариулсан эмэгтэйчүүдийн хувь эрэгтэйчүүдийнхээс 4 пунктээр илүү байна.

Боловсролын хувьд авч үзвэл дээд боловсролтой иргэд нэр дэвшигчдийг тодруулахад гар бие оролцох нь их байдаг ба, хэдийгээр гар бие оролцох хүсэл байдаг ч ийм боломж тэр бүр олддоггүй гэж дунд боловсролтой иргэд өөрсдийн саналаа илэрхийлжээ.

Сонгогчдыг айлган сүрдүүлэх, дарамтлах.

Иргэдийн сонгох, сонгогдох улс төрийн эрхийг ноцтой зөрчсөн сонгогчдын айлган сүрдүүлэх дарамтлах явдал амьдрал дээр тийм их дэлгэрсэн зүйл биш атлаа, бас багагүй тохиолддог болохыг иргэдийн хариултаас харж болно.

Хүснэгт.4 Сонгогчдыг айлган сүрдүүлэх, дарамтлах.

	УИХ		Орон нутгийн сонгууль	
Нэлээд их гардаг	136	13.6%	76	7.6%
Ер нь гардаг	182	18.2%	141	14.1%
Хааяа нэг гардаг	15	15.5%	167	16.7%
Гардаггүй	512	51.2%	596	59.6%
Хариулаагүй	15	1.5%	20	2%

Ялангуяа УИХ-ын сонгуулийн үеэр айлгах, дарамтлах зүйл ямар нэг хэмжээгээр гардаг гэж иргэдийн 30 гаруй хувь өгүүлсэн нь ихээхэн түгшүүртэй зүйл болно. Сүүлийн үед улс төрийн сонгуульд нэр дэвшигчид зохион байгуулалттайгаар архидуулах, хүмүүсийг хүчээр санал өгүүлэх явдлууд гарсаар байгаа нь үүнтэй холбоотой. Иргэдийг айлган сүрдүүлэх байдлаар санал өгүүлэх явдал ихэвчлэн төрийн алба эрхэлж буй шийдвэр гаргагчдын зүгээс доод тушаалын хүмүүстээ нөлөөлөх хэлбэрээр илэрч байна. Түүнчлэн эрүүгийн элементүүдийг зориудаар цуглуулж, өөрийн өрсөлдөгчийг сэтгэл санаа болон бие махбодийн хувьд дарамтлах явдлууд ч мэр сэр гарч байв. /Ялангуяа Улаанбаатар хотын БЗД, Налайх, СХД-үүдэд ийм төрлийн сүрдүүлэг"рекет ч гэж ярьдаг" гарч байсан нь баримтаар батлагддаг боловч, сонгуулийн зөрчил гомдлын хэлбэрээр бүртгэгдээгүй болно./ Энд кейс бий.

Нэр дэвшигчдийн сурталчилгаанд төрийн өмч хөрөнгө, төсвийн мөнгийг хууль бусаар зарцуулах

Төрийн аль ч түвшний удирдах албан тушаалтнууд өнөөдөр хууль сахиулахын чухлыг байнга сануулдаг атлаа, сонгууль ойртох тутам, улс төржих, албан тушаалаа ашиглах, ялангуяа сонгуулийн хууль тогтоомжийг ихээхэн зөрчиж байдаг нь иргэдийн амьдралд алхам тутам тааралдаж байна.

Хүснэгт.5 Нэр дэвшигчдийн сурталчилгаанд төрийн өмч хөрөнгө, төсвийн мөнгийг хууль бусаар зарцуулах тухай

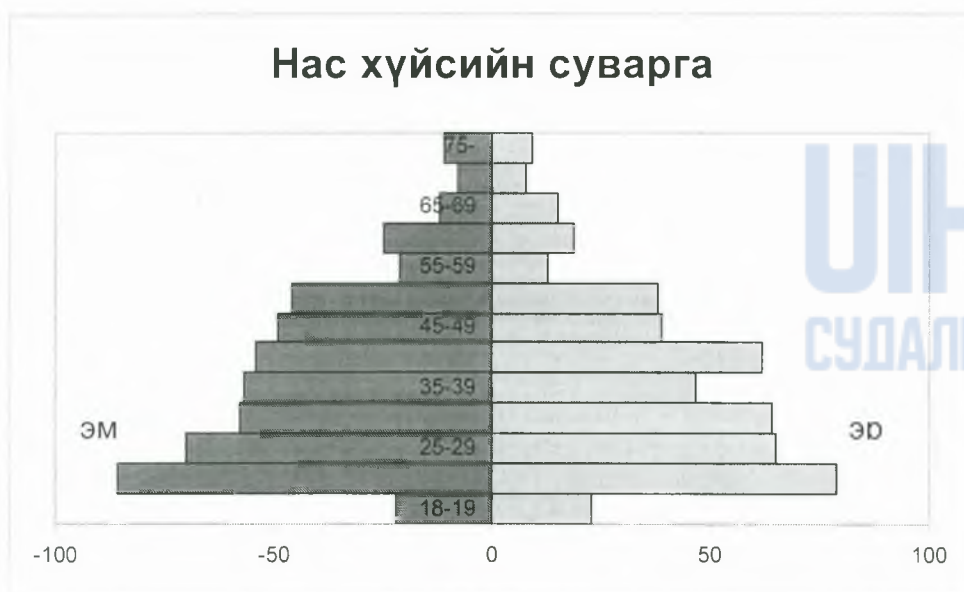
	УИХ		Орон нутгийн сонгууль	
Нэлээд их гардаг	248	24.8%	177	17.7%
Ер нь гардаг	240	24%	231	23.1%
Хааяа нэг гардаг	182	18.2%	203	20.3%
Гардаггүй	323	32.3%	371	37.1%
Хариулаагүй	7	0.7%	18	1.8%

Дээрх томъёонд итгэх магадлалыг 0.95 буюу $\alpha=0.05$, түүврийн алдааг 0.03, $p=0.61$ гэж сонгон тооцож түүврийн зохимжтой хэмжээг 1015 гэж тогтоосон болно. Түүврийн хэмжээг тогтоох үед Орон нутгийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгууль хараахан явагдаагүй байсан учраас 2000 оны сонгуулийн оролцооны хувийг сонгуульд оролцогчдын хувийн жин болгож сонгон авсан юм.

Судалгаанд олон шатат түүврийн аргыг ашигласан бөгөөд зүүн аймгуудын төлөөлөл болгон авсан Дорнод аймгаас 112, өмнөд аймгуудын төлөөлөл Өмнөговь аймгаас 117, баруун талаас Ховд аймгаас 110 анкет, хойд зүгийн Дархан-Уул аймгаас 159 респондентыг санамсаргүй түүврийн аргаар сонгож анкетын судалгаанд хамрууллаа. Харин Улаанбаатарт түүврийн тоог 500-гаар тогтоож, Хан-Уул, Сонгинохайрхан, Баянгол, Баянзүрх дүүрэг тус бүрээс 125 сонгогчийг санамсаргүй түүврийн аргаар сонгож судалгаанд хамруулав.

Судалгаа явуулсан газрууд	Төлөвлөсөн түүврийн тоо	Эрсдлийн нөөц	Судалгааны түүрийн тоо	Зөрүү
1 Сонгино хайрхан	125	5	126	+1
2 Хан уул	125	5	126	+1
3 Баян гол	125	5	125	0
4 Баянзүрх	125	5	125	0
5 Өмнөговь	115	5	117	+2
6 Ховд	115	5	110	-5
7 Дархан	160	5	159	-1
8 Дорнод	115	5	112	-3
Total	1005	40	1000	

Цуглуулсан мэдээллээс 1000 ширхэг анкетийг ялган авч эцсийн боловсруулалтад орууллаа. Судалгаанд хамрагдагсдын 48.1% нь эрэгтэй, 51.9.% эмэгтэй байгаа нь улсын дундажтай таарч байгаа юм.

СОНГОХ, СОНГОГДОХ ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТЫН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ СУДАЛГААНЫ ТОЙМ ТАЙЛАН

(Энэхүү тойм тайланг бичихдээ дан ганц тоон судалгааны үр дүнг хураангуйлсан байдлаар тусгасан агаад чанарын судалгааны баримт сэлт ороогүй. Дэлгэрэнгүй, төгсгөлийн тайлан нь гэрээнд заасан хугацаанд бичигдэх бөгөөд судалгааны бүх материал болоод итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчдийн судалгааны үр дүнг багтаах болно)

Хүний Эрхийн Үндэсний Комиссын захиалгаар МУИС-ын Нийгмийн Судалгааны Хүрээлэнгээс эрхлэн явуулсан “Сонгох, сонгогдох эрхийн төлөв байдал” сэдэвт судалгааны хүрээнд хот хөдөөгийн 1000 гаруй сонгогчдын санал бодлыг анкетын аргаар судалсан юм.

Судалгааны түүвийн хэмжээг

$$n=(t_a^2*p*q)/\varepsilon^2$$

томъёогоор тогтоов. Үүнд:

- n - түүврийн хэмжээ
- 1- α - итгэх магадлал
- ε - түүврийн алдаа
- t_a - Стьюдентийн тархалтын критик утга
- p - орон нутгийн сонгуульд оролцогчдын хувийн жин
- q =1-p

Иргэдийн сонгуульд оролцсон байдал:

Сонгуулийн төрөл		Он	Нэрсийн жагсаалтад бүртгэгдсэн сонгогчдын тоо	Санал өгсөн сонгогчдын тоо	Хувь
УИХ-ын сонгууль	1	1992	1085129	1037392	95.6%
	2	1996	1147260	1057189	92.15%
	3	2000	1247033	1027985	82.43%
	4	2004
Ерөнхийлөгчийн сонгууль	1	1993	1106403	1025970	92.73%
	2	1997	1155228	982640	85.06%
	3	2001	1205885	1000110	82.94%
Орон нутгийн сонгууль	1	1996	1028216	739946	71.96%
	2	2000	1066147	647616	60.74%
	3	2004

Санал өгч буй бусад хүн танд хэн нэгнийг сонгохыг зөвлөх буюу албадсан	74	7.4	792	79.2	134	13.4	1000	100%
Тамга тэмдэггүй, гарын үсэггүй саналын хуудсаар санал өгүүлсэн	8	0.8	861	86.1	131	13.1	1000	100%
Хууль бус сонгогчоор санал өгүүлэхийг оролдсон	20	2.0	850	85.0	130	13.0	1000	100%

Дүгнэлтүүд.

- Монгол улсын иргэний сонгох, сонгогдох эрхэд тулгамдаад байгаа асуудлуудыг тогтоож, ялангуяа хүний эрхийг гажуудуулж байгаа зөрчлийн шалтгаан нөхцөлийг тодорхойлох, хүний улс төрийн сонголтын эрхийн асуудалд хандах шинэ хандлагыг төлөвшүүлэх хүрээнд нэн даруй дараах зүйлсэд анхаарах нь чухал байгаа болно.
- Улс төрийн эрхийн хүрээнд дэх хүний эрхийн зөрчил нь нэг талаас иргэдийн мэдээлэлт байдал, эрхээ эдлэх чадвар, нийгмийн идэвхи санаачлагаас, нөгөө талаас улс төрийн сонгуульд сонгогдохоор “улайрсан” нэр дэвшигчдийн хууль бус бусармаг үйлдлүүдээс шалтгаалан гардаг байна.
- Хүний сонгох, сонгогдох улс төрийн эрхийг хангах нь бусад эрхийн адил төрийн үндсэн зорилт, үндсэн хуулийн чиг үүрэг билээ. Гэтэл амьдралд УИХ ба орон нутгийн сонгуулийн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх шатанд бэрхшээл учрах төдийгүй, олон тооны зөрчлүүд гарсаар байна. Тухайлбал хамгийн их гардаг зөрчлүүдийг түвшингээр нь эрэмбэлж үзэхэд дараах зүйлс орж байна. Үүнд:

Сонгуулийн сурталчилгааны явцад.

УИХ-ын сонгууль	Орон нутгийн сонгууль
<ul style="list-style-type: none"> • Нэр дэвшигчид нэг нэгнээ үндэслэлгүйгээр гүтгэн доромжлох-44.5 • Сонгогчдын саналыг авахын тулд худал ойлголт амлалт өгөх-34.3 • Сонгогчдын саналыг худалдан авах-31.5 • Төрийн өмч хөрөнгө, төсвийн мөнгийг сурталчилгаанд хууль бусаар зарцуулах-24.8 • Төрийн байгууллагын ажилчдыг сурталчилгаанд дайчлан ажиллуулах-23.7 • Сонгогчдыг айлган сүрдүүлэх дарамтлах-13.6 	<ul style="list-style-type: none"> • Төрийн байгууллагын ажилчдыг сурталчилгаанд дайчлан ажиллуулах-20.0 • Сонгогчдын саналыг авахын тулд худал ойлголт амлалт өгөх-18.9 • Нэр дэвшигчид нэг нэгнээ үндэслэлгүйгээр гүтгэн доромжлох-18.7 • Төрийн байгууллагын ажилчдыг сурталчилгаанд дайчлан ажиллуулах-17.7 • Сонгогчдын саналыг худалдан авахыг оролдох-14.9 • Сонгогчдыг айлган сүрдүүлэх дарамтлах-7.6

Мэдээж хэрэг УИХ–ыг сонгох нь төрийн дээд эрх мэдэл бүхий байгууллагыг байгуулах утгаараа улс орны хэмжээнд илүү их анхаарлын төвд байж, нийгэм бүхэлдээ улс төрийн уур амьсгалд байдагтай холбоотойгоор энэ үйл явцад бүлгүүд илүү ихээр татагдан ордог нь дамжиггүй.

Тиймээс энэ шатны сонгуулийн мэдээлэл ч сонгогчдын анхаарлыг илүү ихээр татаж чаддаг болох нь харагдаж байна.

2004 оны орон нутгийн сонгуулийн явцыг өмнөх үеийнхтэй харьцуулахад хэд хэдэн онцлог шинжүүдийг нэрлэж болох авч, нэр дэвшигчдийн сурталчилгаа тун өргөн, хүчтэй, олныг хамарсан нь хамгийн гол онцлог болсон гэж үзэж болно. /Чанарын суд дүн, дэлгэрэнгүй тайланг үз/

Иргэд орон нутгийн удирдах байгууллагыг сонгох сонгуульд нэр дэвшигчдийн тухай мэдээллээр хэрхэн хангагдсан байдлыг сонирхвол доорх дүр зураг ажиглагдана.

Юуны өмнө энэ талын мэдээллийг сонгогчид хангалттай авдаг гэсэн үнэлгээ УИХ-ын сонгуулийн тохиолдолтой харьцуулахад 17 орчим нэгжээр буурчээ.

Сонгогчдын тэн хагас хүрэхгүй хувь буюу 46,6 хувь нь энэ шатны сонгуульд нэр дэвшигчдийн талаарх мэдээллийг хангалттай авдаг байна. Харин сонгогчдын 13 орчим хувь нь дээрх мэдээлэл хангалтгүй, 30 гаруй хувь нь хангалттай биш дунд зэрэг гэж үзсэн юм.

Дээр дурдсанчлан судалгааны хүрээнд бүх шатны сонгуульд нэр дэвшигчдийн тухай мэдээллийн хүртээмжийн байдлыг тодруулах зорилт тавьсан бөгөөд аймаг, нийслэлийн сонгуулийн тухайд доорх графикаас харж болно.

Сонгогчдын тал хүрэхгүй хувь нь аймаг, нийслэлийн сонгуульд нэр дэвшигчдийн талаар хангалттай мэдээлэлтэй байдаг гэж үзсэн нь тийм ч өндөр үзүүлэлт биш бөгөөд энэ шатанд сонгогчид мэдээллийг төдийлөн сонирхон хүлээн авахгүй байх явдал нь дээд шатны сонгуультай харьцуулахад 3 нэгжээр илүү байна.

Судалгаанаас 10 сонгогч тутмын нэг нь эл шатны сонгуульд нэр дэвшигчдийн тухай мэдээллийг сонирхон хүлээдэггүй байхад харин түүнээс арай илүү хувь нь сонирхсон ч энэ талаар хангалттай мэдээлэл авч чаддаггүй гэжээ.

Харин судалгаанд оролцогчдын 30 гаруй хувь нь мэдээллийн хүртээмжийн байдал хангалттай биш ч дундаж гэсэн хариултыг өгсөн юм.

Иргэдийн хариултыг үзүүлсэн хүснэгтээс дүгнэхэд төрийн өмч хөрөнгө, төсвийн мөнгийг сонгуулийн сурталчилгаанд хууль бусаар ашиглах явдал УИХ-ын сонгуулийн үед ер нь гардаг гэж иргэдийн бараг тал хувь(48.8%) нь үзжээ. Энэ хувь хэмжээ орон нутгийн сонгуулийн үеэр ч мөн адилаар (40.8%) байгааг онцлон тэмдэглэх нь зүйтэй. Дээрх мэдээлэл нь сонгуульд төрийн бүх шатны албан тушаалтнууд төрийн өмч болох машин тэрэг, утас, байр зэргийг сурталчилгаандаа ашигладаг, зарим тохиолдолд төсвөөс мөнгө төгрөг завшин өөрийн сонгуулийн сурталчилгаандаа ашигладаг болохыг баталж буй хэрэг юм.

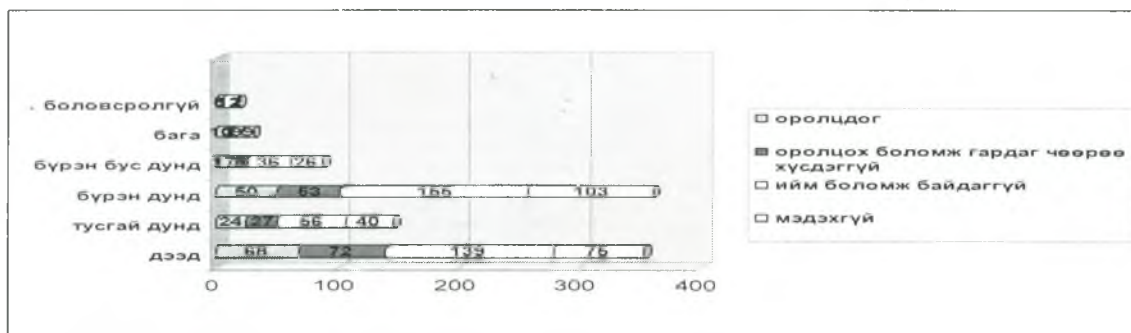
Нэр дэвшигчдийн сурталчилгаанд төрийн байгууллагын ажилчдыг дайчлан ажиллуулах

Өнгөрсөн сонгуулийн туршлага, зарим сургамжаас харахад нэр дэвшигчид сонгуулийн сурталчилгаандаа өөрийн байр суурь, нэр хүндийг ашиглан төрийн байгууллагын ажилчдыг дайчлан ажиллуулах явдал ихээхэн гарч байв.

Хүснэгт.6 Нэр дэвшигчдийн сурталчилгаанд төрийн байгууллагын ажилчдыг дайчлан ажиллуулах

	УИХ		Орон нутгийн сонгууль	
	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь
Нэлээд их гардаг	237	23.7%	200	20.0%
Ер нь гардаг	240	24%	217	21.7%
Хааяа нэг гардаг	178	17.8%	231	23.1%
Гардаггүй	331	33.1%	343	34.3%
Хариулаагүй	14	1.4%	9	0.9%

Төрийн байгууллагын ажилчдыг дайчлуулан ажиллуулах явдал УИХ болон орон нутгийн сонгуулийн аль алинд нь гардаг гэж иргэд үзсэн. Төрийн байгууллагын ажилчид нэр дэвшигчдийн сурталчилгаанд ажиллах хэлбэр нь янз бүр байна. Зарим нь өөрийн албан тушаал, эрх мэдлийн хүрээнд зайлшгүй үзүүлэх ёстой төрийн үйлчилгээг иргэдэд хүргэхдээ дэмжиж буй нэр дэвшигч дээрхийг хийсэн мэтээр олон нийтэд ойлгуулан сурталчилгаандаа ашиглах тохиолдол байдаг.(төсвийн мөнгөөр зам тавих, цалин тэтгэврийг олгох, ОУ-ын тусламж дэмжлэгийг өөрийн биеэр сонгогчдод тараах гм.) Гэтэл нэг хэсэг нь ойр дотны хүмүүс буюу нутгийн иргэдтэйгээ танилцуулах замаар асуудлыг нь шийдвэрлэх, ажил хэргийг нь бүтээж өгөх зэрэг зуучлалын үүрэг гүйцэтгэж, сонголтод нь нөлөөлөх замаар асуудлыг шийдвэрлэхийг оролддог байхад, зарим нь өөрийн мэргэжлийн дагуу сонгуулийн штабын тодорхой албыг хариуцан ажилладаг. Түүнчлэн сүүлийн үед гарч буй сонгуулийн үе дэх нэгэн булхайт үйлдэл бол өөрийн мэдэлд ажилладаг төрийн бүхий л албан тушаалтнуудыг нэр дэвшиж буй тойрогтоо ажиллуулах нэрийдлээр санал өгүүлэх явдал юм. Энэ асуудал өмнөх УИХ-ын сонгуулиар нэлээдгүй тохиолдож байсныг СЕХ-нд ирсэн зөрчил, гомдлын баримтууд нотолдог.

Дээр өгүүлсэн сонгуулийн зөрчлүүд нь ихэвчлэн сонгуулийн сурталчилгааны явцад, сонгуулийн өмнөх шатанд түгээмэл гарч байгаа юм.

В. Сонгуулийн санал өгөх байранд гардаг сонгох, сонгогдох эрхийн зөрчлийн тухай.

Сонгуулийн санал өгөх байранд зөрчил гарах явдал байсаар байгаа тул улс төрийн намууд, олон улсын зарим байгууллагууд/IRI гм/ ажиглагчдыг сургахад ихээхэн анхаарч байна.

Улс төрийн намууд өөрсдийн эрх ашгийн үүднээс сонгуулийн хэсгийн хороонд өөрсдийн ажиглагчдыг тооны хувьд илүү тэнцвэртэй бус байдлаар оруулах, ингэснээр хууль зөрчигдөх явдал амьдрал дээр гарч байсан. Харин сонгуулийн санал өгөх байранд иргэдэд чухам ямар бэрхшээл, сонгох эрхийг нь зөрчсөн ямар үйлдлүүд тохиолдож байсныг дараах хэд хэдэн зүйлээр задлан авч үзэв.

- нэрсийн жагсаалтад нэр байхгүй
- санал өгөөгүй боловч өгсөн гэсэн тэмдэглэгээ хийгдсэн
- үндэслэлгүйгээр саналын хуудас өгөхөөс татгалзсан
- сонгуулийн хэсгийн хорооны ажилтны зүгээс таны саналд нөлөөлөх тодорхой оролдлого гаргасан
- ажиглагчдын зүгээс нөлөөлөхийг оролдсон
- орон нутгийн ТАХ-ийн зүгээс санал өгөхөд нөлөөлөхийг оролдсон
- санал өгч буй бусад хүн танд хэн нэгнийг сонгохыг зөвлөх буюу албадсан
- тамга тэмдэггүй, гарын үсэггүй саналын хуудсаар санал өгүүлсэн
- хууль бус сонгогчоор санал өгүүлэхийг оролдсон

Хүснэгт.9 Сонгуулийн санал өгөх байранд санал өгөх үед гарч байсан хууль бус тохиолдлууд.

	Тохиолдож байсан		Тохиолдож байгаагүй		Хариулаагүй		Нийт	
	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь
Нэрсийн жагсаалтад нэр тань байхгүй	65	6.5	822	82.2	113	11.3	1000	100%
Санал өгөөгүй боловч өгсөн гэсэн тэмдэглэгээ хийгдсэн	22	2.2	865	86.5	113	11.3	1000	100%
Үндэслэлгүйгээр саналын хуудас өгөхөөс татгалзсан	17	1.7	870	87.0	113	11.3	1000	100%

Хүний сонгох, сонгогдох эрх хэрэгжихгүй байгаа нийтлэг шалтгаанууд

- Эргээд хэрэгжихгүй худал амлалт өгөх
- Иргэдийн идэвхи, оролцоо сул
- Мөнгө эд зүйл тараах, санал худалдан авах
- Нэр дэвшигчид бие биеэ гүтгэн доромжлох
- Иргэдийн улс төрийн болон сонгуулийн мэдлэг, боловсрол хангалтгүй
- Бичиг баримт, хаягийн бүртгэлийн журмын будлиантай байдал
- Сонгуулийн хэсгийн хорооны ажил муу
- Орон нутгийн захиргаанаас үзүүлэх нөлөөлөл, шахалт
- Сонгуулийн хууль амьдралд нийцэхгүй
- Хууль бус сонгогчдоор санал өгүүлэх
- Нэг нам илт давамгайлдаг

Иргэдийн зүгээс тодорхойлсон хүний сонгох, сонгогдох эрх хангалтгүй хэрэгжиж байгаа шалтгаануудыг нийтлэг тааралдаж байгаагаас нь эхлэн жагсаан үзвэл юуны өмнө сонгуулийн сурталчилгааны үеэр өрнөх нэр дэвшигчдийн амлалт хамгийн олон тааралдаж байлаа.

Сонгуульд нэр дэвшигч нам, хувь хүмүүсийн зүгээс иргэд, олон нийтийн дунд янз бүрийн биелэгдэшгүй амлалт өгөх, эл хоосон амлалтуудаараа өөр хоорондоо өрсөлдөх, уралдах хандлага сүүлийн үед нэлээд газар авсан нь хүний сонгох, сонгогдох эрх зөрчигдөх нийтлэг шалтгаан хэмээн иргэдээс үзжээ.

Нэр дэвшигчид хэдийгээр өөрсдийн талаар мэдээлэх, сурталчлах тухайлбал төрийн байгууллагад сонгогдсон тохиолдолд хэрэгжүүлэх хувиас болон байгууллагаас дэвшүүлж буй хөтөлбөрөө танилцуулах хууль ёсны эрх хэмжээтэй хэдий ч энэ бүхэн нь зөвхөн санал авахад баримжаалсан хоосон амлалт болж хувирах нь түгээмэл байна.

Цаашид нэр дэвшигчдийн дунд ийм баримжаалал бүхий хэр хэмжээгүй амлалтаараа өөр хоорондоо уралдах жишиг тогтвол хүний эрхийн зөрчигдөл газар авах магадлалтай бөгөөд иймээс энэ талын зохицуулалт зайлшгүй болж ирснийг нотлон харуулжээ.

Түүнчлэн хүний сонгох, сонгогдох эрх хангалттай хэрэгжиж чадахгүй байгаа нэг нийтлэг шалтгаан нь иргэд, олон нийтийн улс төрийн идэвхи, оролцоо тухайлбал аль нэг шатны сонгуульд оролцох, санал өгөх хэмжээ бага байгаагаас үүдэлтэй гэжээ. Нийгмийн бүлгүүдийн зүгээс сонгуульд оролцох идэвхи харилцан адилгүй байгаа талаар судалгаанд оролцогчид авч үзсэн бөгөөд нэн ялангуяа залуучуудын идэвхи сул байгаа нь сонгох, сонгогдох эрхээ тэд эдлэж чадахгүй ажээ.

Залуучуудын дунд төдийгүй бусад бүлгүүдийн дунд ч “сонгуульд оролцож саналаа өгсөн ч, өгөөгүй ч юм өөрчлөгдөхгүй” гэсэн улс төрөөс хөндийрөн хүнийсэх хандлага байж болох нь судалгааны дүнгээс харагдаж байна. Учир нь сонгогчид хэдийгээр сонгуульд оролцох эсэх нь заавал биелүүлэх үүрэг биш ч олон сонгогч саналаа өгөхгүй байгаа нь сонгох эрх хангалттай

Үндсэн ойлголт, ухагдахууныг тайлбарлах нь

Сонгууль -
Сонгох, сонгогдох эрх –
Сонгуулийн насны иргэн –
Сонгуулийн хороод-
Ажиглагч-
Санал өгөх байр-
Зөөврийн хайрцгаар санал авах-

Судалгааны шинэлэг тал

Энэхүү судалгаа нь мониторингийн, ахисан түвшний шинжтэй агаад зөвхөн Орон нутгийн төдийгүй УИХ –ын сонгуулийн үеэрх иргэдийн сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилтийн төлөв байдлыг

1. Сурталчилгаанаас аваад дүнг зарлах хүртэлх сонгуулийн бүх шатыг хамарснаараа цогц шинжтэй,
2. Иргэний сонгох, сонгогдох эрхийг социологийн судалгааны тоон ба чанарын шинжилгээний аргуудыг хослуулан хэрэглэж судалсан,
3. УИХ болоод Орон нутгийн сонгуулийг хамарч байгаагаараа онцлог зэрэг шинжээрээ өмнө хийгдсэн шинжилгээ судалгаанаас өвөрмөц, шинэлэг судалгаа болж байгаа юм.

ТӨСЛИЙН СУДАЛГААНЫ АНХДАГЧ МЭДЭЭЛЭЛ ЦУГЛУУЛАХ АРГУУД

Судалгааны анхдагч мэдээллийг чанарын болон тоон шинжилгээний аргуудыг ашиглан цуглууллаа.

Чанарын судалгаа нь

1. Бичиг баримт судлах, контент анализ / content analyze /
2. Ярилцлага, Бүлгийн ба Экспертын Ярилцлага / focus group /
3. Жишээ судлал / case study /
4. Ажиглалт гэсэн үндсэн аргуудаас бүрдлээ.

Тоон судалгаа нь

1. Анкетийн судалгаа
2. Стандартчилагдсан асуулга хэлбэрээр хэрэгжлээ

Тоон судалгааны түүвэр

Тоон судалгааг Улаан баатар хотын дөрвөн дүүрэг, Ховд, Дорнод, Өмнөговь аймгийн төвүүд болон Дархан хотын сонгуулийн насанд хүрсэн оршин суугчдын дунд явууллаа.

Судалгааны түүврийн эх олонлог нь 1. Монгол улсын сонгуулийн насанд хүрсэн бүх иргэд.

Түүврийн хэмжээ нь 1045.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Түүврийн нэгж нь аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн нутаг дэвсгэрт байнга оршин сууж байгаа, сонгуулийн санал авах өдөр 18 нас хүрсэн, Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэн болно.

Санамсаргүй түүврийн хэлбэрээр түүврийн нэгжийг тогтоосон болно.

Анхдагч мэдээллийг боловсруулсан арга

Мониторинг судалгааны анхдагч мэдээллийг олон улсын стандартад нийцсэн мэдээллийн бааз үүсгэж хадгалав.

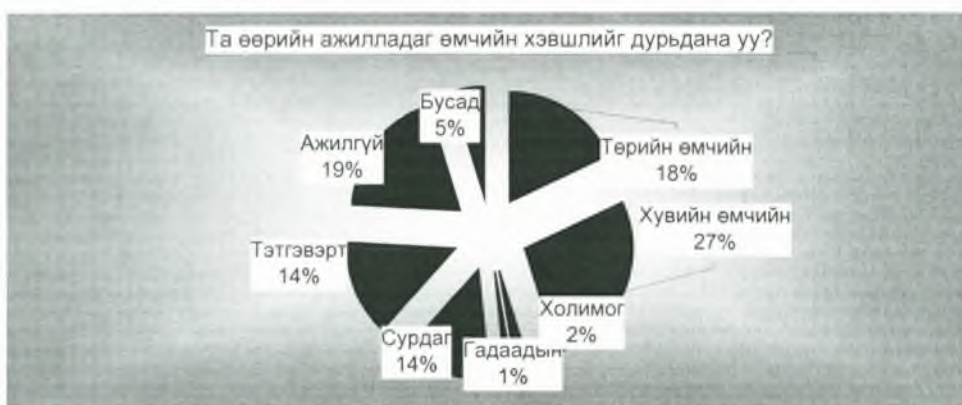
Судалгааны мэдээллийг боловсруулахдаа SPSS-11.5 программыг ашигласан бөгөөд мэдээлэлд дан ба харьцуулсан тоололт, бүлэглэлт хийж , дисперс, корреляцийг бодох замаар хамаарал, хүчин зүйлийн шинжилгээг хийж гүйцэтгэв.

Насны бүлгээр авч үзвэл бага зэргийн хэлбэлзэлтэй зүйл бий. Дээрх нас хүйсний суваргаас үзвэл судалгаанд хамрагдагсдын дунд хамгийн их жин дарж буй бүлэг нь 20-24 насныхан байна.

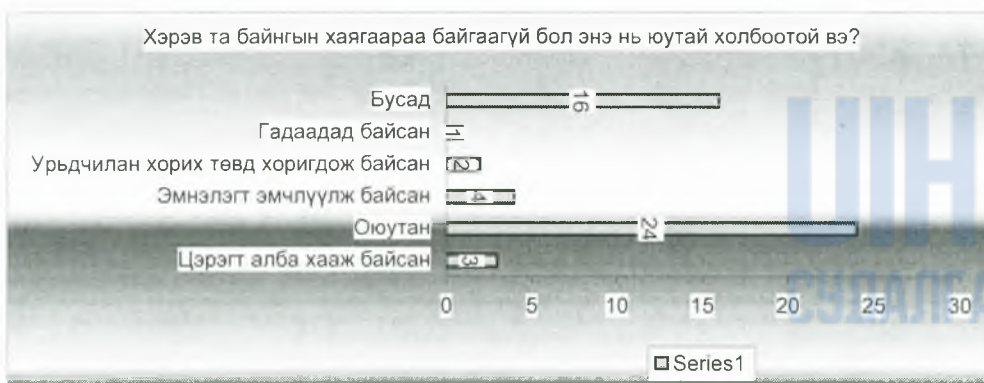
Бид насыг бүлэглэхдээ статистикийн мэдээллүүдтэй харьцуулахын тулд ихэнхи статистикийн мэдээлэлд ашигладаг 5 урттай тэнцүү интервалыг ашигласан.

Нэгэнт сонгогчдын санал бодлыг судалж байгаа учраас Монгол улсын сонгуулийн насанд хүрсэн /18 насанд хүрсэн/ иргэдийг судалгаанд хамруулсан бөгөөд хамгийн эхний интервалыг 18-19 гэж сонгож авсны улмаас энхүү интервал дахь респондентуудын тоо харьцангуй бага гарчээ.

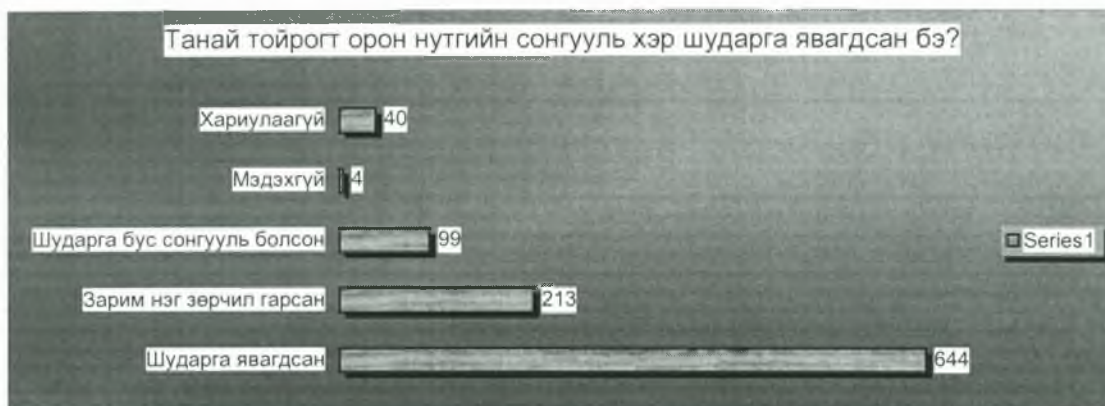
Насны зарим интервал дахь респондентуудын эзлэх хувь Монгол улсын статистикаас бага зэрэг зөрж байгаа боловч түүврийн бүтцийг ерөнхийдөө шаардлага хангана гэж үзлээ.

Судалгаанд хамрагдсан нийт хүмүүсийн 78.8% нь 2004 оны УИХ-ийн болоод Орон нутгийн сонгуульд байнга оршин суудаг хаягаараа, санал өгөх байранд очиж саналаа өгч оролцжээ.

Харин 5.5 хувь байнгын хаягаараа байгаагүй бөгөөд үүнийхээ шалтгааныг өөр газар суралцдаг оюутан /48.0%/, эмнэлэгт хэвтэж эмчлүүлж байсан /8%/, цэрэгт алба хааж /6.0%/, урьдчилан хорих төвд хоригдож байсан /4.0%/, хэмээн тус тус тайлбарласан байна.

Сонгууль хуулийн дагуу хэр шударга явагддаг талаарх олон нийтийн хүлээлт, үнэлэмжийг илрүүлэхийн тулд судалгааны хүрээнд энэ удаа болж өнгөрсөн орон нутгийн сонгуулийн талаарх тэдний санал бодлыг тандах хэрэгтэй болсон юм.

Ингэхдээ респондентод тодорхой шалгуур үзүүлэлт санал болгоогүй агаад зөвхөн тэдний өөрсдийн үнэлгээнд тулгуурлаж үзлээ.

Юуны өмнө сонгогчдын 10 орчим хувь нь энэ удаагийн орон нутгийн сонгуулийг шударга бус булхайтай, хүний эрх зөрчсөн тийм сонгууль болж өнгөрсөн гэж үзэж байна.

Иргэдийн өгсөн дээрх үнэлгээнээс үзэхэд орон нутгийн сонгуулийн үед тодорхой зөрчил булхай үүсч, сонгуулийн хууль зөрчигдөж байгаа нь нэлээд түгээмэл болсон зүйл гэж үзэх үндэстэй бөгөөд тэр бүрд хүний улс төрийн тухайлбал сонгох, сонгогдох эрх зөрчигдөж байгаа юм.

Хүний сонгох, сонгогдох эрх хэрхэн хэрэгжиж байгаа талаарх асуултанд иргэдийн өгсөн хариултын байдлаас үзэхэд шударга сонгуулийн талаарх дээрх үнэлгээг батлахуйц үр дүн бий болжээ.

Тухайлбал таван сонгогч тутмын нэг нь сонгуулийн үед орон нутагт зарим нэг зөрчил, булхай гардаг гэсэн бол мөн тийм тооны сонгогчид сонгох, сонгогдох эрхийн хэргжилт орон нутагт хангалтгүй гэж хариулсан байна.

Судалгаанд оролцогчдын хагас орчим хувь нь орон нутагт хүний сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилт хангалттай хэрэгждэг гэсэн үнэлгээ өгчээ.

Хэдийгээр дээрх эрхийн хэрэгжилтийн талаар сонгогчдын нэлээд хэсэг нь ийнхүү эерэг үнэлгээ өгсөн ч, сонгогчдын 20 орчим хувь нь эрхийн хэрэгжилтийг хангалтгүй, 40 өөд хувь нь хэрэгжилтийн талаар үнэлж дүгнэх мэдлэггүй явж байгаа нь снирхол татаж байна.

хэрэгжихгүй байгаа хэрэг гээд, нэн ялангуяа залуучуудын дунд ийм хандлага бий болсныг судалгааны явцад иргэд онцолсон юм.

Судалгаанд оролцогчдын зүгээс хүний сонгох, сонгогдох эрх хэрэгжиж чадахгүй байгааг сонгуулийн үеэр сезон нь ордог нэр дэвшигчдээс сонгогчдод хүргэх бэлэг сэлтүүдтэй холбон тайлбарлаж байв.

Нэр дэвшигчдээс сонгогчдын саналыг худалдан авах, ингэхийн тулд мөнгө эд зүйл олон нийтийн дунд тараах, үүнийгээ сонгуулийн компанит ажлынхаа салшгүй нэг хэсэг болгох нь сүүлийн сонгуулиудад нэлээд өргөн дэлгэрсэн зүйл гэдгийг судалгаанд оролцогчдоос хүлээн зөвшөөрчээ.

Янз бүрийн хэмжээний, янз бүрийн төрөл бэлэг сэлтүүд сонгуулийн сурталчилгааны үеэр хөвөрч байгаа эх замбараагүй байдал бол сүүлийн сонгуулиудаар бий болсон сөрөг үзэгдэл мөн билээ.

Сонгуулийн компанит ажлын үеэр нэр дэвшигчдийн сурталчилгааны үндсэн зорилго нь өөрийгөө олон нийтэд нээн харуулах, тэдэнд зорилго үйл ажиллагаа, давуу талаа таниулахад чиглэгдэх ёстой атал өрсөлдөгч рүүгээ дайрч довтлохыг гол баримжааллаа болгодог нь нийтлэг ажээ.

Энэ мэт байдал нь сонгуулийн компанит ажлын үеэр нэр дэвшигчдийн дунд бие биеэ гүтгэн доромжлох, нэр дэвшигч өрсөлдөгч рүүгээ чиглэсэн олон нийтийн сөрөг ажиллагаа / сөрөг PR / гаар хөөцөлдөхөд хүргэж байна.

Үүнийгээ байдаг зүйл мэт өрсөлдөгч талууд хүлээн зөвшөөрөх хандлага нь хүний сонгогдох хийгээд сонгох эрхийн аль аль нь зөрчигдөхөд хүргэж байгаа юм.

Нэр дэвшигч нарын хувьд ул үндэсгүй гүтгүүлэх, өөрсдийн талаар худал хуурмаг мэдээлэл хүргүүлэх зэргээр сонгогдох эрхээ эдлэж чадахгүйд хүрч байхад, иргэдийн хувьд нэр дэвшигчдийн талаар үнэн зөв мэдээллээр хангагдаж чадахгүйд хүрч сонгох эрхээ эдлэж чадахгүйд хүрдэг гэжээ.

Судалгааны хүрээнд ажиглагдсан бас нэг зүйл бол иргэдэд улс төрийн болон сонгуулийн талаарх мэдлэг, мэдээлэл хомс байгаа нь тэдний зүгээс сонгох эрхээ эдлэж чадахгүйд хүргэдэг байна.

Сонгуульд оролцох, саналаа өгөхийн учир холбогдол, төрийн байгууллагаа байгууллахад иргэдийн оролцох арга замын талаар тэдэнд хуулан таниулах ажил чухал болох нь эндээс харагдаж байна.

Хүний сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилттэй холбоотой яригдах бас нэг асуудал бол сонгогчдын бичиг баримт, түүний зөрчлийн асуудал мөн болох нь иргэдийн хариултаас харагдсан юм.

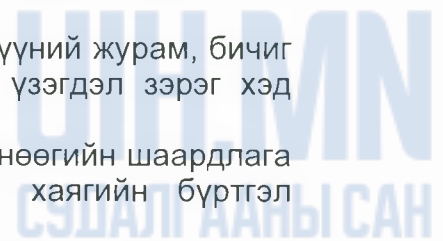
Үүнтэй холбоотой оршин суугчдын хаягийн бүртгэл, түүний журам, бичиг баримтын бүрдэл, засаг захиргаа завсардан амьдрах үзэгдэл зэрэг хэд хэдэн асуудал хөндөгдсөн болно.

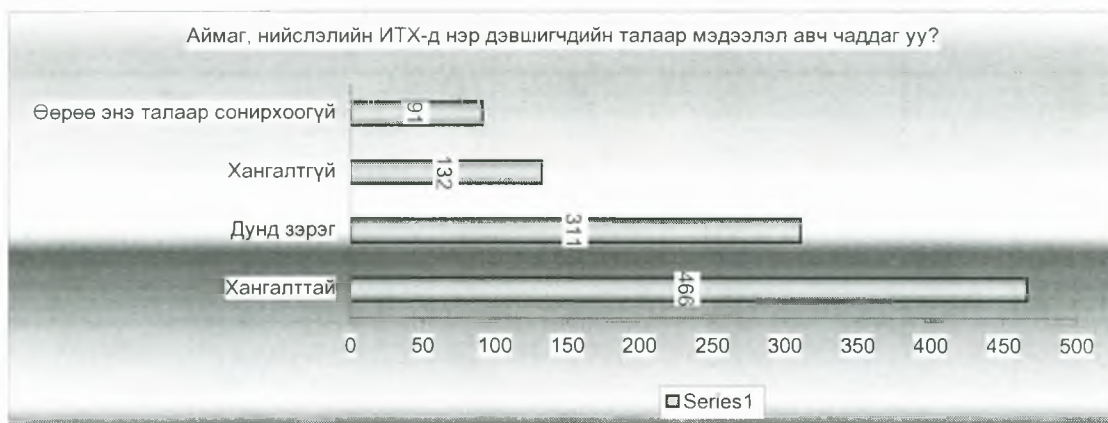
Юуны өмнө хаягийн бүртгэл, түүнийг хийх журам нь өнөөгийн шаардлага хангахгүй байгаа, хууль ёсны оршин суугч боловч хаягийн бүртгэл жигдрээгүйн улмаас санал өгч чадаагүй гэжээ.

Мөн иргэд бичиг баримтын бүрдлээс болоод санал өгч чадахгүйд хүрдэг бөгөөд бичиг баримтын бүрдэл хангаагүй байх нь тэр бүр сонгогчдын хариуцлагаас хамаардаггүй гэнэ.

Аль нэг бичиг баримт нь нутгийн захиргаан дээр саатах, түүнээс иргэдийг бичиг баримтжуулах ажилд хойрго хандах зэргээс сонгогчид сонгуульд оролцож чадахгүйд хүрэх нь байдаг байна.

Засаг захиргаа завсардан амьдрах явдал нь ихэвчлэн шилжин ирэгчид хийгээд оюутнуудын хувьд яригддаг асуудал бөгөөд нэлээд томоохон бүлэг

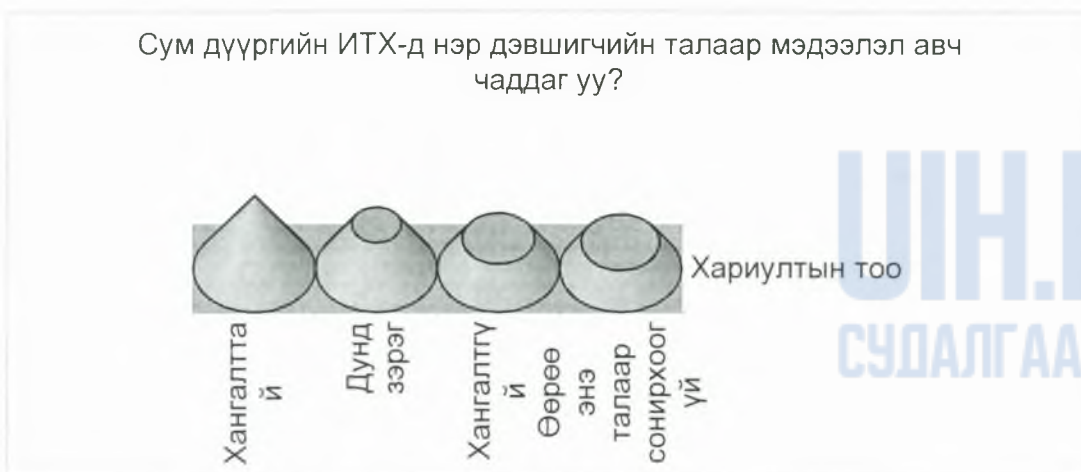

Аймаг, нийслэлийн шатны сонгуульд нэр дэвшигчдийн талаарх мэдээллийн байдлыг сум дүүргийн сонгуулийн шаттай харьцуулан үзэж болно.

Сонгогчид нэр дэвшигчдийн талаарх мэдээллийг хангалттай хүлээн авдаг гэсэн хариултын эзлэх хувь нь аймаг нийслэлийн болоод сум дүүргийн шатны сонгуулийн хувьд ойролцоо байхад, харин дээрх мэдээллийг хүлээн авч чаддаггүй, хангалтгүй гэж хариулсан хувь нь сум, дүүргийн сонгуулийн шатанд аймаг, нийслэлийнхээс хоёр дахин их гарчээ.

Анхан шатны сонгуульд нэр дэвшигчдийн талаар сонгогчид хангалттай мэдээлэл авч чадахгүй байгаа бөгөөд энэ нь тэд өөрсдийн төлөөллөө сонгоход бэрхшээл учруулдаг байна.

Нэр дэвшигчийн талаарх мэдээллийг сонирхоогүй гэсэн нь сум, дүүргийн шатны сонгуулийн хувьд харьцангуй их байна. Эндээс анхан шатны сонгуульд оролцох сонгогчдын оролцоо ба энэ шатны сонгуулийн нэр дэвшигчдийн талаарх мэдээллийн хүртээмж багатай гэж болно.

Сонгуульд нэр дэвшигчдийн талаарх мэдээллийн агуулга

Судалгааны хүрээнд бүх шатны сонгуульд нэр дэвшигчдийн талаарх мэдээллийн хүртээмжийн байдлаас гадна энэ төрлийн мэдээллийн агуулгыг сонирхон судалсан юм.

Ингэхдээ өнгөрсөн сонгуулиудад нэр дэвшигчдийн талаарх мэдээлэл нь агуулгын хувьд ямар шинж чанартай байсан тухай олон нийтийн үнэлгээг тодруулахыг зорьсон болно.

Судалгаанд оролцогчдын харьцангуй олонхи тал орчим хувь нь сонгуулийн үеэр нэр дэвшигчдийн талаарх мэдээллүүд нь тэдгээрийг танилцуулах шинжтэй байсан гэж үзсэн бол удаах буюу 18 хувь нь дээрх мэдээлэл хэт өрөөсгөл, нэг нам хүчнийг дэмжиж байсан гэж хариулсан байна.

Харин 12,3 хувь нь сонирхолтой олон талыг хамарсан, 10 гаруй хувь нь нэр дэвшигчийн тухай хов жив хөөсөн, гүтгэсэн шинжтэй мэдээллүүд байсан гэж тус тус үзжээ.

Мөн түүнчлэн судалгаанд оролцогчдын хамгийн бага хувь болох 3 орчим хувь нь ихэвчлэн гутаан доромжилсон шинжтэй мэдээлэл байсан гэж хариулжээ.

Нэр дэвшигчийн тухай мэдээллийн шинж чанарын талаарх иргэд олон нийтийн үнэлгээг нарийвчлан харвал доорх байдалтай байна.

	Хариултын тоо	Хувь
Нэр дэвшигчийг танилцуулах мэдээлэл байсан	522	52.2
Хов жив гүтгэлгийн шинжтэй зүйл байсан	102	10.2
Ихэвчлэн гутаан доромжлох зүйл байсан	29	2.9
Хэт өрөөсгөл, нэг нам хүчнийг дэмжсэн мэдээлэл байсан	186	18.6
Сонирхолтой олон талыг хамарсан мэдээлэл байсан	123	12.3
Өөр	38	3.8
Нийт	1000	100.0

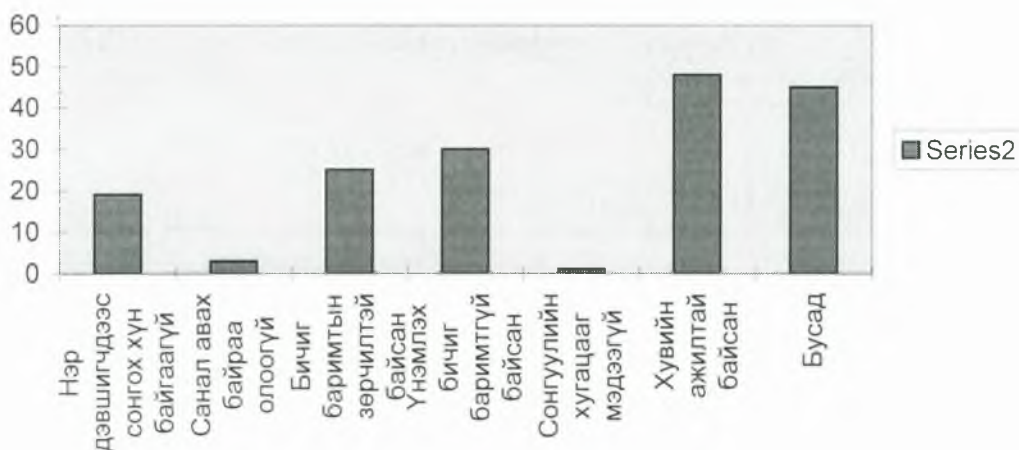
Дээрхээс үзэхүл сонгуульд нэр дэвшигчдийн сурталчилгааны үед түгээгдсэн мэдээллийн агуулга нь хүний сонгох хийгээд сонгогдох эрхэд халдсан, сонгуулийн хуулийн хүрээнд байж чадаагүй буюу түүнийг зөрчсөн тохиолдлууд нэлээд байсан гэх үндэстэй юм.

Учир нь судалгаанд оролцогчдын 30 гаруй хувь нь сурталчилгааны үе дэх нэр дэвшигчдийн тухай мэдээлэл нь ямар нэг байдлаар хэвийн явагдаагүй гэжээ.

Хуулинд заасан дагуу эмнэлгийн дүгнэлт, шүүхийн шийдвэрээр ухаан солиотой нь нотлогдсон, түүнчлэн хорих газар хоригдож байгаа хүн сонгуульд оролцохгүй бөгөөд эдгээрээс бусад тохиолдолд байнгын хаягаараа байгаагүй хэдий ч иргэн хүн өөрийн саналаа өгөх эрхтэй тул түүний хэрэгжилтийг шалгах үүднээс харьцуулалт хийж үзлээ. /Дэлгэрэнгүй тайл үз/

Түүнчлэн сонгуульд оролцож, саналаа өгч чадаагүй шалтгаанаа хүмүүс дараах байдлаар тайлбарлаж байгаа юм.

УИХ ба орон нутгийн сонгуульд оролцож чадаагүй шалтгаан?

Монголчуудын электориал зан үйл харьцангуй өндөр явж ирсэн авч сүүлийн гурван удаагийн сонгуулиас харахад буурах хандлага ажиглагдаж байгаа юм. / Харьцуулсан эх сурвалж үз/

Үүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн дунд хувь хүнээс хамааралтай субъектив нөлөөлөл өндөр аж.

Судалгааны дүнгээс харахад хувийн ажил төрөлтэй байсны улмаас гэсэн хариулт давамгайлж байгаа агаад бичиг баримтгүй юм уу зөрчилтэй байсан гэсэн тайлбар удаалж байна

Судалгааны хүрээнд орон нутгийн сонгууль хууль ёсны хийгээд шударга ёсны дагуу явагдаж чадсан эсэх талаар олон нийтийн үнэлгээг тандлаа.

Ийн үзэхэд судалгаанд оролцсон иргэдийн олонхи нь буюу 60 гаруй хувь нь орон нутгийн сонгууль хууль ёсны дагуу шударга явагдсан тухай үнэлгээтэй байхад харин гурван сонгогч тутмын нэг түүнийг хүлээн зөвшөөрөхгүй байгаа юм.

Сонгууль хэр зэрэг шударга явагдсан талаарх иргэдийн үнэлгээг хариулт нэг бүрээр нарийвчлан харвал доорх дүр зураг харагдана.

Эдгээрээс МУИС-ийн Социологийн тэнхим ба Нийгмийн Судалгааны Хүрээлэнгээс эрхлэн хэрэгжүүлсэн судалгаануудыг тоймлон толилуулбал дараах байдалтай байна. Үүнд:

МУИС. Нийгмийн Судалгааны Хүрээлэн

1. "Ерөнхийлөгчийн Сонгууль ба ОНСБ" 1997 он,
2. УИХ-ын 2000 оны Сонгууль" төсөл
3. Авилгалтай тэмцэх Үндэсний Хөтөлбөрийн Хэрэгжилт. Мониторинг судалгаа. 2003-2004
4. "Гэр бүлийн харилцаан дахь уламжлал, шинэчлэл" 2001 он
5. Шилжилт хөдөлгөөн ба Хүүхдийн боловсрол. Суурь судалгаа. 2004 он
6. УИХ –ын 2004 оны Сонгууль. 2003 он
7. Орон нутгийн хөгжлийн цогц асуудал. Суурь судалгаа. 2004 он

Мониторинг судалгааны зорилго, зорилт

Энэхүү мониторинг судалгааны гол зорилго нь Монголчуудын сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилтийг шинжлэх ухааны орчин үеийн арга зүй, аргачлалын тусламжтай судлан шинжлэх замаар түүний бодит байдлыг тодорхойлж, авч хэрэгжүүлэх зайлшгүй арга хэмжээний талаарх санал зөвлөмж боловсруулахад оршиж байлаа.

Эл зорилгодоо хүрэхийн тулд

- Сонгох, сонгогдох эрхийн эрх зүйн орчинг тодорхойлох үүднээс Олон улсын хууль, гэрээ, хэлэлцээр болон Үндэсний эрх зүйн актуудад контент анализ хийх
- Сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилтэнд нөлөөлөх хүчин зүйлсийн анализ буюу сонгуулийн хороод байгуулах, сонгогчдыг шаардлагатай мэдээллээр хангах, нэрсийн жагсаалт гаргах, сонгуулийн сурталчилгааны явц, сонгогчид нууцаар, чөлөөтэй саналаа өгөх нөхцөл зэргийг шинжлэх болон
- Иргэдийн сонгох, сонгогдох эрхийг зөрчих, бүрэн утгаараа хэрэгжих явцад учирч буй бэрхшээл, хүндрэлийг тодорхойлох үүднээс иргэд, нэр дэвшигчид, улс төрийн нам эвслээс гаргаж буй өргөдөл, гомдолд шинжилгээ хийх
- Түүнчлэн Нийтийн Мэдээллийн Хэрэгслүүдээс сонгууль, иргэдийн сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилтэнд хандаж буй хандлагыг тодорхойлох, сонгуулийн талаарх олон нийтийн санал бодол, тэдний үнэлэмжийг тодруулах зэрэг хүчин зүйлсийг чанарын ба тоон судалгааны аргаар судлах зорилт тавин хэрэгжүүллээ.

Таны бодлоор хүний сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилт орон нутагт ямар байдалтай байна вэ?

Асуулгын үр дүнгээс өнөөдрийн байдлаар хүний сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилт учир дутагдалтай гэж үзэх үндэстэй бөгөөд тэр хэмжээгээр дээрх эрхийн зөрчигдөл цаана нь нуугдаж байгаа нь тодорхой юм.

Судалгааны хариултаас тэмдэглэх хэрэгтэй бас нэг зүйл бол иргэдийн нэлээд хэсэг нь сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилтийн талаар үнэлж дүгнэж чадахгүй байгаа явдал юм.

Төр засгийн эрх мэдэл ард түмний өөрсдийн гарт байх, цаашилбал иргэд өөрсдийн төр засгаа байгуулах амин чухал эрхийн талаар өнөөдөр мэдлэг туршлага хангалтгүй явж байгаа нь анхаарал татсан асуудлын нэг мөн.

Нөгөө талаар иргэд олон нийтийн зүгээс хүний эрхийн хэрэгжилтийн талаар үнэлэх нь тийм амар зүйл биш, тэр дундаа хүний сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилтийн талаар үнэлэх нь бэрхшээлтэй болох нь ч харагдаж байна.

Судалгаанд оролцсон иргэдийн 36 хувь нь сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилтийн талаар үнэлж мэдэхгүй байлаа. Энэ нь цаашилбал иргэд олон нийтийн улс төрийн идэвхи, оролцоо сул байдлаас ч хамаарч байгаа нь дамжиггүй.

Хүний сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилт хангалтгүй байгаа шалтгаан нь юутай холбоотой вэ?

Түүнчлэн бид судалгааны хүрээнд хүний сонгох, сонгогдох эрх хэрэгжиж чадахгүй байгаа шалтгааныг тандсан болно.

Ингэхдээ орон нутагт хүний сонгох, сонгогдох эрх хэрхэн зөрчигдөж байгааг илрүүлэх, зөрчигдөх тодорхой нөхцлүүдийг тайлбарлах зорилготой байлаа.

Судалгааны хүрээнд тавигдсан “Хүний сонгох, сонгогдох эрх хэрэгжиж чадахгүй байгаа шалтгаан нь юу вэ” гэсэн нээлттэй асуултанд иргэд, олон нийтийн зүгээс янз бүрийн хариултауд ирсэн бөгөөд тэдгээрээс бүлэглэн, нэлээд нийтлэг тохиолдохоос нь багцлан авч үзсэн юм.

Ингэж үзэхэд орон нутагт хүний сонгох, сонгогдох эрх зөрчигдөхөд хүргэж байгаа болон эл эрхийн хэрэгжилт хангалтгүй байх дараах нийтлэг шалтгаанууд байдаг байна.

Тухайлбал сонгогчдод ирсэн мэдээлэл хэт өрөөсгөл, нэг нам, хүчнийг дэмжсэн, эсвэл нэр дэвшигчид өрсөлдөгчдөө гүтгэсэн, түүний талаар үндэсгүй яриа, хов живээр хөөцөлдсөн, цаашилбал гутаан доромжилсон, нэр төрд нь халдсан зэргээс харагдаж байна.

Сонгуулийн үеэр аль нэг улс төрийн нам хүчин эрх мэдлийн байдлаа ашиглан хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг давуу байдлаар эзэмших, засаг захиргааны бүтцийг ашиглах зэргээс үүдэн нэг нам, хүчний нэр дэвшигчийн тухай мэдээлэл сонгогчдод зонхилон хүрч, хэт өрөөсгөл байдал бүрдсэн гэжээ.

Энэ байдал нь юуны өмнө өнгөрсөн сонгуулиудын үеэр хүний сонгох хийгээд сонгогдох эрхийн аль аль нь хангалттай хэрэгжсэн гэж үзэхэд эргэлзээ төрүүлж байна.

Мөн дээр дурдсанчлан улс төрийн нам, хүчнүүд болон нэр дэвшигчид сурталчилгааны ажилдаа олон нийттэй харилцах хар ажиллагаа болох хов жив, гүтгэлэг, гутаах зэрэг үйлдлээр хөөцөлдөх болсон нь сонгогчид үнэн худлыг тогтоох боломжгүй олон янзын мэдээллийн дунд сонголтоо хийхэд хүрдэг болох нь харагдсан юм.

Харин нөгөө талаас нэр дэвшигчдийн зүгээс сонгогдох эрх нь эл бүгд үйлдлүүдийн улмаас хохирч байгаа нь тодорхой байна.

Өнөөдөр нэлээдгүй асуудал, маргаан үүсгээд буй энэ сэдвээр судалгаа хийхийн учир нь чухамдаа сонгуулийн сурталчилгааны үед түгээмэл гардаг сонгох ба сонгогдох эрхтэй холбогдох зөрчлийн төрөл хэлбэрийг гаргахын зэрэгцээ, хүний улс төрийн эрхийг хамгаалах хууль тогтоомжийн ихээхэн зөрчигддөг зүйл, заалтыг иргэдээр үнэлүүлж, түүнийг шийдэх арга замыг хайн, тодорхой шийдэлд хүрэхийг чухалчилж байна.

Иргэдийн санал бодол, хариултын төрөл хэлбэрийг үндсэнд нь дараах хэсэгт хуваан дүгнэлт, тайлбар өгч болно. Үүнд:

А. Сонгуулийн сурталчилгааны явцад түгээмэл тохиолддог сонгох сонгогдох эрхийн зөрчлийн тухай

Б. Сонгуульд нэр дэвшигчдийг тодруулахад иргэдийн оролцоо.

В. Сонгуулийн санал өгөх байранд гардаг сонгох, сонгогдох эрхийн зөрчлийн тухай.

Амьдрал дээр үндсэн хуулинд заасан сонгох ба сонгогдох эрх, УИХ-ын болон орон нутгийн сонгуулийн тухай хуулинд заасан иргэдийн сонгох ба сонгогдох эрх чөлөө цаасан дээр бичсэн тунхаг төдий нийгмийн олонх, цөөнх, улс төрийн нам хүчин, нэр дэвшигчид ер нь хэн ч бай зөрчиж байдаг хэвшсэн зүйл үү, ямар түвшинд хэрхэн зөрчигдөж байна, хэрэв зөрчигдсөн тохиолдолд хууль тогтоомжийн үүднээс ямар шийтгэл хүлээлгэдэг талаар судалгааны дүнд түшиглэн тайлбарлая.

УИХ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

Харьцуулсан графикт үзүүлсэнээр иргэдийн саналыг авахын тулд УИХ-ын сонгуулийн үед худал ойлголт амлалт өгөх явдал ихээхэн гардаг бол, орон нутгийн сонгуулийн үед төдийлөн гардаггүй гэж үзэгсэд ихээхэн хувийг эзэлж байна.

Улс төрийн сонгуульд нэр дэвшигчид бодитой амлаж, цаашид амлалтаа хэрэгжүүлэх нь улс төрийн соёл төлөвших нэгэн чухал хүчин зүйл болно.

Сонгогчдын саналыг худалдан авахыг оролдох.

Сонгогчдын саналыг худалдан авахыг оролдох байдлыг нэр дэвшигчдийн зүгээс хэрхэн хариулсныг хүснэгт хэлбэрээр дараах байдлаар үзүүлж болох юм.

Хүснэгт.3

	УИХ		Орон нутгийн сонгууль	
	тоо	хувь	тоо	хувь
Нэлээд их гардаг	315	31.5	149	14.9
Ер нь гардаг	278	27.8	227	22.7
Хааяа нэг гардаг	149	14.9	203	20.3
Гардаггүй	255	25.5	411	41.1
Хариулаагүй	3	0.3	10	1

Хүснэгтээс харахад иргэдийн саналыг худалдан авахыг оролдох нь ихээхэн түгээмэл байдаг гэж 3 хүн тутмын нэг нь өгүүлжээ. Бодит амьдралд иргэдийн саналыг худалдан авах явдал нь өөрт нь буюу сайн мэдэх, эсвэл танил талаар нь дамжуулан мөнгө төгрөг өгөх, бэлэг сэлт, ойр зуурын хэрэгсэл дурсгах, хүнс хувцас тараах, тусламжийн бараагаар саналыг барьцаалах явдал түгээмэл байгаа болно.

Иргэдийн саналыг худалдан авах оролдлого нь ямар нэг хэмжээгээр хүний чөлөөтэй сонгох эрхийг хязгаарлаж байдаг нь илэрхий. Нөгөө талаар иргэдийн амьжиргааны түвшин дорой, буурай байгаа өнөөгийн нөхцөлд хүн

амьдралын хэрэгцээ шаардлага, хувийн гачигдлаас шалтгаалан хуулиар олгогдсон наад захын иргэний болон улс төрийн эрхээ эдэлж чадахгүйд хүрч байгаа нь нууц биш юм.

Гэтэл үүнийг зохицуулах ёстой сонгуулийн хууль тогтоомжид хүний сонгох эрхийг зөрчсөн (худалдан авах гэх мэтээр) тохиолдолд ямар шийтгэл хүлээлгэх нь тодорхойгүй, зарим заалтууд нь бүрхэг буюу хэт хөнгөн байгаа болно. Тухайлбал Сонгуулийн эрхийг хангах хууль зүйн баталгааны талаар өгүүлсэн сонгуулийн хуулийн 6-р зүйлийн 2-рт “сонгуулийн хууль тогтоомжийг зөрчсөн нь гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнтэй бол гэм буруутай этгээдэд эрүүгийн хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ.” гэсэн нь тун бүрхэг заалт юм. Мөн зүйлийн 5-д “энэ хуулийн 30-дугаар зүйлийн 3 дахь хэсгийн заалтыг зөрчсөнд/сонгогчдыг татах зорилгоор төлбөртэй болон төлбөргүй бараа тараах/ эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй байвал гэмт буруутай этгээдэд 40-50 мянган төгрөгийн торгууль шүүх ногдуулна.” гэсэн нь улс төрийн сонгуульд зөвхөн бүртгүүлэхийн тулд 10 сая төгрөг өгч байгаа хэмжээтэй харьцуулахад харьцангуй хөнгөн шийтгэл болно.

УИХ ба орон нутгийн сонгуулийн үеэр нэр дэвшигчдийн зүгээс санаатайгаар явуулсан хууль бус үйл ажиллагаа хувь хүн, тэдгээрийн гэр бүлд хэр зэрэг тохиолдож байсан талаар иргэдийн үнэлгээг сонирхоё.

Сонгуулийн сурталчилгааны үед таны саналыг худалдан авахын тулд нэр дэвшигчдийн зүгээс явуулсан үйл ажиллагаа Танд болон танай гэр бүлд тохиолдож байсан уу гэсэн асуултад иргэдийн зүгээс дараах хариултыг өгчээ.

Хүснэгт.7 Иргэдэд тохиолдсон хууль бус үйл ажиллагаа

	Надад тохиолдсон		Манай гэр бүлд тохиолдсон		Үгүй		Нийт
	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	
Бэлэн мөнгө өгөх	68	6.8%	69	6.9%	863	86.3%	100
Бэлэг сэлт гардуулах	72	7.2%	130	13.0%	798	79.8%	100
Албан тушаал амлах	36	3.6%	52	5.2%	912	91.2%	100
Найр наадам цайллагад урих	90	9.0%	73	7.3%	837	83.7%	100

Судалгааны дүнгээс харахад нэр дэвшигчийн зүгээс сонгогчдын саналд нөлөөлөх буюу худалдан авах зорилгоор хувь хүнийг найр наадам, дайллага, цайллагад урих нь ихээхэн түгээмэл байгаа ба бэлэг сэлт гардуулах(7.2%), бэлэн мөнгө өгөх(6.8%), албан тушаал амлах(3.6%) зэрэг хууль бус үйлдлүүд ч гарсаар байгаа юм.

Гэр бүлийн хүрээнд бэлэг сэлт гардуулах явдал ихээхэн тохиолддог(13.0%) бөгөөд найр наадам цайллагад урих(7.3%), бэлэн мөнгө өгөх(6.8%), албан тушаал амлах(5.2%) зэрэг нь харьцангуй бага хувьтай боловч иргэдийн амьдралд тохиолдсоор байгаа сөрөг үзэгдлүүд юм.

2004 оны УИХ-ын сонгуулиар дээрх зөрчлүүд ихээхэн түгээмэл байсан бөгөөд хууль тогтоомжид үүнийг шийдвэрлэх зүйл заалт байсаар атал Баян-өлгий аймагт хуулийн хариуцлага хүлээлгэсэн цорын ганц тохиолдол гарсан байна.

Сонгуулийн хэсгийн хорооны ажилтны зүгээс таны саналд нөлөөлөх тодорхой оролдлого гаргасан	50	5.0	844	84.4	106	10.6	1000	100%
Ажиглагчдын зүгээс нөлөөлөхийг оролдсон	38	3.8	854	85.4	108	10.8	1000	100%
Орон нутгийн ТАХ-аас санал өгөхөд нөлөөлөхийг оролдсон	50	5.0	838	83.8	112	11.2	1000	100%
Санал өгч буй бусад хүн танд хэн нэгнийг сонгохыг зөвлөх буюу албадсан	118	11.8	771	77.1	111	11.1	1000	100%
Тамга тэмдэггүй, гарын үсэггүй саналын хуудсаар санал өгүүлсэн	11	1.1	879	87.9	110	11.0	1000	100%
Хууль бус сонгогчоор санал өгүүлэхийг оролдсон	44	4.4	840	84.0	116	11.6	1000	100%

УИХ-ын сонгуулийн үеэр санал өгч буй бусад хүн хэн нэгнийг сонгохыг зөвлөх буюу албадах явдал нэлээдгүй гардаг (11.8) байна. Түүнчлэн нэрсийн жагсаалтанд нэр нь байхгүй байх* (6.5), сонгуулийн хэсгийн хорооны ажилтны зүгээс саналд нөлөөлөх тодорхой оролдлого гаргах, орон нутгийн ТАХ-аас санал өгөхөд нөлөөлөхийг оролдох (5.0) явдлууд мэр сэр гардаг гардаг гэж болно.

Орон нутгийн сонгуулийн үеэр дээрх нөхцөл ерөнхийдөө ойролцоо бөгөөд санал өгч буй бусад хүн хэн нэгнийг сонгохыг зөвлөх буюу албадах тохиолдол гарч байсан (7.4) ба нэрсийн жагсаалтанд нэр нь байхгүй тохиолдол УИХ-ын сонгуулиас 0.5 пунктээр илүү буюу 7.0 хувьтай байгаа нь нэлээд өндөр үзүүлэлт юм. Орон нутгийн сонгуульд санал өгөх үед иргэдэд тухайн орон нутгийн ТАХ-аас нөлөөлөх зарим оролдлого хийгдэж байсан (4.2) талаар иргэд нуугаагүй юм. /Энд чанарын судалгаа бий./

Хүснэгт.10 Сонгуулийн санал өгөх байранд санал өгөх үед дараах тохиолдлууд гарч байсан уу.

	Тохиолдож байсан		Тохиолдож байгаагүй		Хариулаагүй		Нийт	
	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь
Нэрсийн жагсаалтад нэр тань байхгүй	70	7.0	804	80.4	126	12.6	1000	100%
Санал өгөөгүй боловч өгсөн гэсэн тэмдэглэгээ хийгдсэн	15	1.5	855	85.5	130	13.0	1000	100%
Үндэслэлгүйгээр саналын хуудас өгөхөөс татгалзсан	20	2.0	849	84.9	131	13.1	1000	100%
Сонгуулийн хэсгийн хорооны ажилтны зүгээс таны саналд нөлөөлөх тодорхой оролдлого гаргасан	35	3.5	837	83.7	128	12.8	1000	100%
Ажиглагчдын зүгээс нөлөөлөхийг оролдсон	26	2.6	841	84.1	133	13.3	1000	100%
Орон нутгийн ТАХ-аас санал өгөхөд нөлөөлөхийг оролдсон	42	4.2	825	82.5	133	13.3	1000	100%